

A HAZAI INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FEJLESZTÉSI DOKUMENTUMAINAK VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEI TARTALOMELEMZÉSI MÓDSZEREKKEL

ZSOM BRIGITTA

EXAMINING THE DOCUMENTS OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT
IN HUNGARY USING CONTENT ANALYSIS

Abstract

I examine the information society and regional development documents, and I am looking for the answer to the question whether regional operational programs adopt the objectives of the information society development strategy or not? To examine this I apply content analysis. The IT Comprehensive Strategy was created in 2008 and comprises five comprehensive programs. All elements of these comprehensive programs have not been elaborated yet, but for some regions (Central Hungary, Western Transdanubia) the programs have already appeared. By analysing the documents, I found that the regions that are the most advanced in the field of the ICT, they devote most attention to information society development. On the other hand these elements and objectives do not appear in the operational programs of the underdeveloped regions (Northern Great Plain, Northern Hungary). It was decided that the objectives of information society- and regional development documents do not fit in the development of the regions. The backward regions should pay more attention to building information society because it creates break-out opportunities.

Keywords: information society, development strategy, content analysis.

Bevezetés

A globalizálódó világban megnő a minél gyorsabb és szélesebb körű, határokat átívelő információáramlás jelentősége. Az információáramlás szerepének növekedésében jelentős lépés volt a World Wide Web, a Világháló 1991. évi létrehozása (Z. KARVALICS L. 2003). A társadalmi terjedés és hatások kontextusában az Internet történetét a World Wide Web létrehozása mellett az első grafikus felületű keresőprogram, a Mosaic 1993. évi bevezetésétől számítják (DESSEWFFY T. – GALÁZ A. – GAYER Z. 2003). Ettől a ponttól kezdve rohamosan nőtt az Internet-felhasználók és az információs kommunikációs technológiákat (IKT) alkalmazók száma. A globalizálódó világ elmúlt két évtizedében gazdasági korszakváltás zajlott le. A korszak báziságazatainak a biotechnológiát és az információs technológiát tekintik. Az információs technológia ágazatának fejlődése töretlen; Magyarországon a rendszerváltást követően a távközlés volt az egyetlen olyan nemzetgazdasági alágazat, amely nagymértékben fejlődött és évi kétszámjegyű növekedést produkált (NAGY G. – KANALAS I. 2003). A 2008-as gazdasági és pénzügyi világválságban az információs-kommunikációs technológia ipara azon kevés ágazatok közé tartozott, amelyet nem érintettek a válság jelei (Measuring the Information Society, 2010).

Ezek a folyamatok „új” gazdasági ágazatok (pl. információtechnológia) megjelenését idézték elő, s a gazdasági fejlődés és korszakváltás mellett a társadalmi és területi egyenlőtlenségek kialakulásának új és elmélyülő dimenzióit is magukban hordozzák. Ezáltal az információs és kommunikációs technológiákra ma már úgy is tekintenek, mint a hátrányos helyzetűek esélyteremtésének eszközére (MOLNÁR SZ. 2005).

Ha tudatosan szeretnénk információs társadalmat „építeni”, élni az új folyamatok adta lehetőségekkel (területi egyenlőtlenségek átalakulása, esélyteremtés a hátrányos helyze-

tűk számára), akkor szükség van az információs társadalmi stratégiákra. Egy információs társadalmi fejlesztési dokumentum a kitűzött célok eléréséhez szükséges feladatokat és a végrehajtásukhoz nélkülözhetetlen eszközöket jelöli ki (JUHÁSZ L. 2007).

Célkitűzések

A téma jelentősége miatt indokolt és fontos az információs társadalom területi fejlesztésének a vizsgálata. Az Információs Társadalom- és Trendkutatásért Alapítvány 2009-ben értékelte és összefoglalta az ország eddig megjelent információtársadalom-fejlesztési dokumentumait. Összességében megállapították, hogy a stratégiaalkotás időben későn, tartalmában követő jelleggel valósult meg. Megfogalmazták, hogy a magyar fejlesztési dokumentumok többségükben adaptív jelleggel jöttek létre, a nemzetközi tendenciák és „házi feladatok” hazai megfelelőinek számbavételével (A magyar információs társadalom fejlődésének..., 2009). Ez a tanulmány ágazati szempontból vizsgálja az eddigi stratégiákat. Attól függően, hogy az információs társadalom fejlődése mely szakaszában van, különböző szinteken (makro-, mezo-, mikro-szinten) igényel beavatkozást (A magyar információs társadalom fejlődésének..., 2009). Ennek következtében, úgy vélem, nem csak ágazati szempontú, átfogó stratégiákra van szükség, hanem jelentős szerepe van a területfejlesztési dokumentumoknak is. Több kutatói kérdés is megfogalmazódott bennem, amelyekre e tanulmány keretein belül igyekszem választ adni:

- mi állhat a területi különbségek hátterében?
- az információs társadalmi fejlesztésekre vonatkozó dokumentumoknak van-e szerepe a különbségek alakulásában?
- a nemzetközi és a hazai információs társadalmi stratégiák elemei érvényesülnek-e a területfejlesztési dokumentumokban (regionális operatív programok)?
- ha érvényesülnek, akkor illeszkednek-e az elemzett területi képhez (pl. az IKT-fejlettség szempontjából hátrányos térségekben valóban komoly hangsúlyt fektetnek a fejlesztésre vagy esetleg csak „sablonokat” emeltek át)?

Tartalomelemzési módszerekkel vizsgálom meg a főbb fejlesztési dokumentumokat, e módszerek alkalmazásával kísérelek meg választ kapni kérdéseimre. Napjainkban a technológiai fejlődés és magának az információs társadalomnak a megjelenése révén egyre nagyobb mennyiségben fordulnak elő elektronikus szövegek; az információk nagy része ilyen formában van tárolva. Ehhez az átalakult környezethez alkalmazkodnak az elemzési módszerek is. Bár a tartalomelemzés megjelenése hosszú múltra tekint vissza, szerepe napjainkra a társadalmi változások hatására nőtt meg.

A kutatás tárgya – az információs társadalom és a fejlesztési dokumentumok

Az Európai Unióban az információs társadalom fejlesztését célzó számos stratégiát és részstratégiát fogadtak el (Lisszaboni Stratégia, eEurope – Információs társadalmat mindenkinek, i2010; Európai információs társadalom a növekedésért és a foglalkoztatásért) (JUHÁSZ L. 2007). Annak érdekében, hogy Magyarország is be tudjon kapcsolódni ezekbe a programokba és az EU Strukturális Alapjait használhassa forrásként, hazánkban is létre kellett hoznia az információs társadalom fejlesztését célzó stratégiai programokat (U-SZEGED, 2004). A kormány 2003-ban fogadta el az Informatikai és Hírközlési Minisztérium vezetésével kidolgozott Magyar Információs Társadalom Stratégiát (MITS),

amelyhez regionális szinten is kapcsolódtak fejlesztési dokumentumok (RITS – Regionális Információs Társadalom Stratégia) (<http://www.vkj.hu/mits/mits.html>). 2008-ban a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Infokommunikációért Felelős Államtitkársága alkotta meg az Informatikai Átfogó Stratégiát (IÁS), amit az infokommunikáció és az e-közigazgatás egységes intézményi koordináció alá helyezése indokolt (<http://ekk.gov.hu/hu/ekk/strategia>). A 2003-as RITS kiadása után regionális szinten nem foglalkoznak az információs társadalmi fejlesztéssel, így ha az országos szint alatt is szeretnénk kutatni, akkor érdemes a régiók operatív programját (a későbbiekben ROP) áttekinteni.

A dokumentumok címéből is kitűnik, hogy a magyar kormány nem átfogó modernizációs keretként, hanem infrastrukturális kérdésként értelmezi a magyar információs társadalom ügyét (A magyar információs társadalom fejlődésének..., 2009). Az információs társadalom fogalma összetett, definíciójával kapcsolatban legtöbbször a telekommunikáció, az informatika, a számítástechnika és a tudás kifejezések kerülnek elő. Attól függően, hogy a felmerülő kifejezések széles köréből melyeket használjuk, beszélhetünk az információs társadalom szűkebb vagy tágabb értelmezéséről (JAKOBI Á. 2007). Az infrastruktúra felőli megközelítés (amely irányból a fejlesztési stratégiák is közelítenek) a legszűkebb. Eszerint az információs társadalom az általános társadalmi-gazdasági fejlődést kiegészítő, többnyire technológiai alapokon nyugvó társadalmi változások összessége (MÉSZÁROS R. 2003). Tágabb értelmezés szerint az információs társadalom olyan társadalmat jelöl, amelyben az információ és az ahhoz tartozó jelenségek (tudás, kommunikáció, adatok, informálás, gondolkodás, adatfeldolgozás) a korábbinál fontosabb, központi szerepbe kerülnek, meghatározzák a társadalmi kapcsolatokat, térbeli kötődéseket, a kultúrát, az intézményeket, magát a nemzetállamot is (PINTÉR R. 2007). Magam a tágabb fogalmi értelmezéssel értek egyet, úgy gondolom, ha információs társadalmat szeretnénk építeni, akkor az ezt kijelölő eszközök megfogalmazása során a fejlesztési dokumentumoknak nem elegendő mindössze az infrastrukturális oldallal foglalkozniuk.

A kutatás módszertana – a tartalomelemzés elméleti alapjai

A tartalomelemzés fogalma, vagyis az, hogy mit értünk e tevékenységen, sokrétű; a sokrétűség abból eredhet, hogy gyökerei egészen a 18. századig nyúlnak vissza. DOVRING írja le azt az esetet, hogy Svédországban a 18. században a Cion énekei című, ismeretlen szerzőtől származó, 90 tételes zoltárgyűjteményt vetettek tartalomelemzés alá tudósok, azt vizsgálva, hogy tartalmaz-e a mű az állami egyházat visszaszorító, „bűnös” gondolatokat (KLAUS, K. 1995).

Ezt a vizsgálati módszert a 20. század elején az Amerikai Egyesült Államokban sajtóval foglalkozó kutatók, majd szociológusok kezdték el alkalmazni, akik kvantitatív újságelemzéseket végeztek. Kezdetben témakategóriák lehatárolásával végezték az elemzéseket, valamint ekkor még csak kizárólag a szövegben kézzelfoghatóan megjelenő tartalmakat vizsgálták, a látens jelentéseket nem. A rádiózás és a filmművészet megjelenésével ezek elemzése is elkezdődött (KÉRDŐ A. 2008). A tartalomelemzés fejlődésének jelentős lökést adott ennek II. világháborúbeli gyakorlati célokra való alkalmazása (KLAUS, K. 1995). A propaganda-analízis során a propaganda-elemzők katonai és politikai hírszerzést végeztek: az ellenséges szándékokat igyekeztek kideríteni. Az egyik leghíresebb ilyen előrejelzést a II. világháborúban a britek tették, amikor sikeresen megjósolták a német „csodafegyverek” Anglia elleni bevetésének várható időpontját (erre Goebbels beszédeinek vizsgálatából következtettek) (KÉRDŐ A. 2008). A II. világháború után, a Bernard Berelson (1912–1979) viselkedéskutató és Paul Lazarsfeld (1901–1976) szociológus által közreadott első, integ-

rált összegzés hatására sok tudományágban meghonosodott a tartalomelemzés (KLAUS, K. 1995). Alkalmazási területei, amelyek hazánkban az utóbbi évtizedekben jelentek meg, a társadalomtudományok, a pszichológia, a médiakutatás, a nyelvészet és a politológia. A tartalomelemzés több tudományterületet átfogó, széleskörűen alkalmazott interdiszciplináris módszer (ANTAL L. 1976.). Előnye, hogy általa beavatkozásmentes kutatást lehet végezni, hiszen a tartalomelemzőnek ritkán van bármilyen hatása az elemzése tárgyára (ezzel szemben állnak a kérdőíves vizsgálatok, terepkutatások stb.) (EARL, B. 2003).

A hazai geográfiában a tartalomelemzés alkalmazása mellett mint vizsgálati módszer a diskurzusanálízis jelenik meg. Ez rokonítható a tartalomelemzéssel, de annál szélesebb körre kiterjedő metódusról van szó. A diskurzusanálízis során figyelembe veszik a nem verbális üzeneteket is, a meg nem történt kommunikációt, valamint szimbólumokat elemznek (BOROS L. 2010). Magának a diskurzus szónak a jelentése nehezen megfogható, ha angolból és franciából próbáljuk lefordítani, akkor hol előadást, hol beszédet, hol közlést, illetve szöveget jelent (VARRÓ K. 2004). VARRÓ K. e tanulmányában a régióról, mint diszkurzív termékről értekezik. Egyes szavak, fogalmak bizonyos kontextuson belül nyernek jelentést, egy kijelentést mindig adott nyelvi és történelmi keretben kell értelmeznünk, a szöveget a kor és a szerző nyelvhasználatából kell megértenünk. A szavaknak nincs végső jelentése, a fogalmi keretek mindig bővíthetnek (pl. a régió esetében, az Európai Unió „megjelenése” új értelmezésekkel ruházta fel a fogalmat). A diskurzus világát tehát a különféle stratégiákban szerepet játszó diszkurzív elemek sokféleségének kell tekintenünk (VARRÓ K. 2004).

A diskurzusanálízis és tartalomelemzés alkalmazására is találunk példát a hazai geográfiában. Szegeden egy tér felújítása és ahhoz kapcsolódóan egy szobor áthelyezése heves vitákat váltott ki, ezt vizsgálta diskurzuselemzéssel BOROS L. (2010): a projekthez kapcsolódó történéseket, az írott sajtó beszámolóit, az ezekhez kapcsolódó fórumbejegyzések, a vita egyes szereplőinek megszólalásai, petíciói és a szobor kapcsán szervezett tüntetések elemzésével értelmezte. JANKÓ F. – MÓRICZ N. – PAPPNÉ VANCÓS J. (2010, 2011) tanulmányaikban azt a kérdéskört járták körül, hogy az éghajlatváltozás hatásairól milyen diskurzusok formálódnak. BERKI M. (2011) az 1971. évi Országos Település-hálózat Fejlesztési Konceptió időbeli megítélésére, a témakörben a kutatói terminológia, nyelvhasználat változására, valamint más tudományterületek OTK „olvasatainak”, értelmezéseinek feltárására kereste a lehetőséget a diskurzusanálízis módszerével.

BAJMÓCY P. – BOROS L. – PÁL V. (2006) a Harry Potter-sorozat térbeli, földrajzi vonatkozásait vizsgálták: hogyan jelenik meg a tér és a hely valamely irodalmi alkotásban. Kvalitatív (a földrajzi terekhez, a térbeliséghez és a mozgáshoz kapcsolódó szubjektív tartalom vizsgálata) és kvantitatív (földrajzi terek, helyek előfordulásának gyakorisága) tartalomelemzést végeztek az eddig megjelent kötetekben, a kiegészítő könyvek szövegében és az internetes rajongói oldalakon. KUN A. – BOROS L. – PÁL V. (2009) az Esztergom és Tatabánya közötti „városellentét” meglétét elemezték 113, az írott sajtóban megjelent cikk, kvalitatív és kvantitatív tartalomelemzésével. IZSÁK É. – BAJI P. – VAJAS Á. (2011) tanulmányukban azt vizsgálták, hogy az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió hívószavai mennyiben térnek el a 2005. évi Országos Területfejlesztési Konceptióétól.

Előfordulnak olyan publikációk is, amelyek szerzői nem utalnak arra, hogy a diskurzus / tartalomelemzés módszerét alkalmazzák, ám lényegében ezt a módszertant hasznosítják (KOZMA G. 2004, 2005; CZIRFUSZ M. 2010). Mind a diskurzusanálízist, mind a tartalomelemzést a hazai földrajztudományon belül is széles körben alkalmazzák; találunk példát fejlesztési dokumentumok elemzésére is (BERKI M. 2011, IZSÁK É. – BAJI P. – VAJAS Á. 2011), amely jelen tanulmány célkitűzése is.

KLAUS, K. (1995) művében számos fogalmat körbejár és kritizál, amelyek a tartalomelemzés definícióját próbálják megadni; a szerző tömören így fogalmaz: „A tarta-

lomelemzés olyan kutatási technika, amelynek segítségével adatokból a kontextusaikra vonatkozóan megismételhető és érvényes következtetéseket vonhatunk le”. Adatokként viszonylag tagolatlan szimbolikus kommunikációkat is el lehet fogadni. Kontextuson írott dokumentumok, verbális dialógusok, filmek stb. környezetét érti a szerző. A következtetési formáknak több típusa van, ezek elkülönítése lehetővé teszi a tartalomelemzéshez szükséges feladatok áttekintését. Azokat a logikai mechanizmusokat ismerjük meg ezáltal, amelyek segítségével az adatokat összefüggésbe hozzuk a szöveg kontextusával (KLAUS, K. 1995). Olyan következtetéseket is levonhatunk, amelyek nincsenek nyíltan kimondva, de az adatokból és kontextusaikból kiolvashatók (ANTAL L. 1976.).

Akár írásos, akár szóbeli kommunikáció elemzése során az alábbi kérdések vethetők fel: ki, mit, hogyan, kinek, milyen hatással és miért közöl. E hat kérdés három fő tartalomelemzési feladatnak, kutatási célkitűzésnek rendelhető alá: következtetések levonása a szöveg sajátosságairól (ez a leggyakoribb), az üzenet okainak, vagy előzményeinek megfogalmazása, vagy a kommunikáció hatásainak megvilágítása (ANTAL L. 1976.).

A tartalomelemzés típusait és alkalmazásmódjait több szerző is lehatárolta és osztályozta (KLAUS, K. 1995). JANIS, I. L. (1965) tanulmányában hármas felosztást alkalmaz: pragmatikus, szemantikai és jelhordozó analízist különböztet meg. A pragmatikus tartalomelemzés olyan eljárásokat foglal össze, amelyek a jeleket az azokat kiváltó hatások vagy okok alapján választják ki (pl. Németország megjelenése egy szövegben örömet okozhat). Jelentéstartalom alapján osztályoz a szemantikai tartalomelemzés, amely három lépcsőből épül fel. A megnevezés-analízis tisztán azt vizsgálja, hogy egy objektumot (amely lehet személy, dolog, csoport vagy fogalom) hányszor említenek egy szövegben. Az attribúció-analízis jellemvonásokra való utalásokat keres. A kijelentés-analízis ötvözi a megnevezés- és az attribúció-analízist, mivel bizonyos objektumok megjelenésének a meghatározott módját keresi. A jelhordozó-elemzés a jelzések pszichofizikai sajátosságai alapján osztályoz.

A tartalomelemzést rendszerszemléletűen is meg lehet közelíteni, a rendszerek a meglévő adatok előrejelzését, azokból való következtetéseket tesznek lehetővé, ezáltal önálló magyarázatként is szolgálhatnak. A tartalomelemzésben a rendszerszemléletű megközelítés legrégebbi eljárása a trendek extrapolációja. Erre jó példa, amikor egy újság témaköreit vizsgálják meg és hasonlítják össze időben, hogy milyen elmozdulások és változások tapasztalhatók. Az egyik legkiterjedtebb ilyen szempontú tartalomelemzést egy amerikai kutató végezte el, aki az USA pártpolitikai programjainak értékváltozásait vizsgálta 120 évre kiterjedő időszakban (KLAUS, K. 1995).

A téma elméleti alapjait a szövegbányászat általános modelljével foglalhatjuk össze (1. ábra).

1. ábra A szövegbányászat általános modellje (saját szerkesztés)
Figure 1 General model for text mining (edited by the author)

Információtársadalom-fejlesztési dokumentumok tartalomelemzése

A tanulmányban elsőként a rendszerszemléletű trendes tartalomelemzést végzem el a már említett két információs társadalom-fejlesztési alapidokumentumra, a 2003-as Magyar Információs Stratégiára (MITS), és a 2008-as Informatikai Átfogó Stratégiára (IÁS), mivel időben szeretném összehasonlítani a két dokumentum témaköreit. Mind a két szövegben a leggyakoribb szóelőfordulásokat kerestem meg. A leggyakoribb szóelőfordulások listájából kizártam a névelőket, a névmásokat és a kötőszavakat, valamint szótövezést is végrehajtottam. Az azonos szótóvel rendelkező szavak esetében a különböző ragokat levágtam, ezzel is kevésbé szóródott szét egy azonos jelentéstartalmú szó előfordulása. Az eredményeket grafikusán ábrázoltam az Interneten elérhető tagxedo.com program segítségével. A 2. ábrán a MITS, az 3. ábrán az IÁS legjellemzőbb szóelőfordulásait tekinthetjük meg; minél nagyobb méretű egy-egy szó, annál gyakoribb az előfordulása. A szavak országtérkép kontúrvonalában való megjelenítésének mindössze esztétikai szerepe van, az értelmezésben a színárnyalatoknak sincs jelentősége, csak a betűméretek hordoznak információtartalmat. Az eltelt öt év alatt is észrevehetünk eltéréseket, a fejlesztési irányok változását. Míg a 2003-as dokumentumban az információ, a társadalom, a stratégia, a magyar és az elektronikus szavak a leggyakoribbak, addig 2008-ra a szolgáltatás, az elektronikus, a közigazgatás, a rendszer, a fejlesztés és a program a legnépszerűbb szavak. Ennek hátterében az állhat, hogy 2008-ban, az Informatikai Átfogó Stratégia megalkotásakor egységes rendszerbe foglalták a különböző informatikai jellegű fejlesztéseket érintő stratégiai dokumentumokat. Így egybeolvadt az e-közigazgatás (ezért is a közigazgatás az egyik leggyakoribb szó), a digitális írástudás, a szélessáv és az e-gazdaság szakterület (<http://www.ekk.gov>).

Jelentős változás 2008-ban, hogy míg az előző öt éves információs társadalmi stratégiát az országos mellett regionális szinten is elkészítették, addig az IÁS-ban nem jelennek meg

2. ábra A Magyar Információs Társadalom Stratégia (2003) tartalomelemzése (saját szerkesztés)
Figure 2 Content analysis of The Hungarian Information Society Strategy (2003) (edited by the author)

3. ábra Az Informatikai Átfogó Stratégia (2008) tartalomelemzése (saját szerkesztés)
Figure 3 Content analysis of the Comprehensive Information Strategy (2008) (edited by the author)

területi szintek, valamint nem is készültek a területi szintek fejlesztését célzó dokumentumok. A tanulmány további részében a szemantikai tartalomelemzés segítségével vizsgálom meg a 2007–2013 közötti tervezési időszakra készített regionális operatív programokat. Arra keresek választ ezekben a fejlesztési dokumentumokban, hogy megjelennek-e bennük az IÁS célkitűzései, a regionális szintű területfejlesztésben mennyire kap szerepet az információs társadalom fejlesztése. Azért is tartom fontosnak a vizsgálat elvégzését, mert a regionális operatív programokban nem csak tervek és előirányzatok jelennek meg a fejlesztésre, hanem konkrétan lehívható pénzeszegekkel is támogatják a fejlesztéseket.

Mind a hét régió operatív programjában kulcsszavakra kerestem rá, amelyek kiválasztását szubjektív módon végeztem (a kiválasztott kulcsszavak a 4. ábrán láthatók). Fontosnak tartom, hogy a kiválasztott szavak jelentéstartalmát, szöveggörnyezetét is vizsgáljam, ezért alkalmazom a szemantikai tartalomelemzést.

Az Informatikai Átfogó Stratégiában leggyakrabban szereplő szavak mellett a dokumentum olvasása során az IKT-t véleményem szerint legjobban leíró kifejezéseket választottam ki, valamint igyekeztem az átfogó programok kulcsszavait kiemelni. Az IÁS-ban megjelenő átfogó programok: Integrált Szolgáltatások Átfogó Program, Ügyfélorientált Szolgáltatások Átfogó Program, Elektronikus Ügyintézés Átfogó Program, Állampolgári Bevonás Átfogó Program, Vállalkozások Fejlesztése Átfogó Program. Az információs kommunikációs technológiák társadalmi kontextusban való megjelenésének mértékét véleményem szerint jól jellemzi az is, hogy az elektronikus szolgáltatások (pl. e-közigazgatás, e-egészségügy, e-oktatás, e-kultúra stb.) mennyire terjedtek el, ezért hogy ezt a kérdéskört is megvizsgáljam, beemeltem a kulcsszavak közé ezeket a fogalmakat is. Először megszámoltam, hogy adott szavak hányszor fordulnak elő a szövegekben, majd a kijelentés analízis sémájára megvizsgáltam, hogy az előfordulások mekkora hányada vonatkozik az

IKT	Internet-használat
Infokommunikáció	Internet
információs	távmunka
informatika	digitális
on-line	digitális írástudás
elektronikus	szélessáv
e-közigazgatás	lefedettség
e-egészségügy	hálózat
e-oktatás	vállalkozások IKT fejlesztése
e-tanulás	integrált szolgáltatások
e-gazdaság	megosztott szolgáltatások
e-business	tudásportál
e-Levéltár	interoperabilitás (együtműködésre való képesség)
e-kormányzat	hozzáférés
e-kereskedelem	egyablakos
e-szolgáltatás	ügyintézés
eMagyarország	

4. ábra ROP-okban keresett kulcsszavak (saját szerkesztés)

Figure 4 Searched keywords in the Regional Operational Programs (edited by the author)

információs társadalmi fejlesztésekre, végül tovább szűkítettem a kört és azt is meghatároztam, hogy az említések milyen kontextusban szerepelnek.

A regionális operatív programokban a szavak száma 40–49 ezer, ebből az általam kijelölt kulcsszavak előfordulása 208 (Közép-magyarországi Operatív Program) és 93 (Közép-Dunántúli Operatív Program) között van. A kulcsszavak előfordulását tovább elemeztem és a szöveggörnyezetből kiválasztottam, hogy melyek vonatkoznak konkrétan a témára (fejlettségi állapotok, fejlesztési javaslatok), így átlagosan mindössze 52-re csökkent a számuk. A leggyakoribb előfordulása a „hálózat” szónak volt, de nagyon kis hányada vonatkozott az IKT-hálózatra; a második leggyakoribb szó az „információs”, ennek már több mint a fele információs rendszerek kiépítéséről, fejlesztési javaslatokról szólt. Az IÁS-ban szereplő átfogó programok kulcsszavainak megjelenése nem túl gyakori a regionális operatív programokban. A gazdasági fejlettségre jellemző lejtő a dokumentumokban is felfedezhető. A kulcsszavak szóródása és gyakoriságuk a legfejlettebb régiókban volt a legmagasabb: a Közép-magyarországi és a Nyugat-dunántúli régió operatív programjaiban. Nyugat-Dunántúl régiójában alulról jövő kezdeményezések, a közszféra és a magán-szféra ilyen irányú fejlesztések iránti igénye eredményeként jelenik meg az információs társadalom térségi fejlesztése (JAKOBI Á. – LENDVAI T. 2009). Ezekben helyenként előfordultak az e-szolgáltatások, valamint megjelentek az IÁS átfogó programjainak prioritásai is (pl. integrált szolgáltatások, egyablakos ügyintézés). Azt állapítottam meg, hogy minél fejletlenebb egy régió az információs-kommunikációs technológiák terén, annál kevésbé jelent meg a fejlesztési dokumentumaikban ez a témakör, holott véleményem szerint épp a fejletlenebb régiókban kellene nagyobb hangsúlyt fordítani az információs társadalmi fejlesztésekre. A „nagyobb hangsúlyon” nem tisztán infrastruktúra-fejlesztést kell érteni, hiszen értelmetlen olyan területeken komoly infrastrukturális beruházásokat végrehajtani, ahol nem tudják alkalmazni azokat, és nem párosulnak humán erőforrás-fejlesztéssel.

Az elektronikus szolgáltatások szinte egyetlen dokumentumban sem fordulnak elő, ennek hátterében az állhat, hogy a technológiai fejlődés jelen van hazánkban is, de tömeges elterjedése és alkalmazása az IKT-nak a társadalomban, csak akkor valósulhat meg, ha az egyének adaptációs készsége nő (CSATÁRI B. – KANALAS I. 2002).

A téma komplexitását jelzi, hogy a technológiai fejlődés mellett felgyorsult a tudásintenzív tevékenységek terjedése, a munkaerőpiaci követelmények is gyorsan változnak, valamint az együttműködési kényszer is erősödik (NYÍRI L. 2001). A számok és az elméletek is azt támasztják alá, hogy Magyarország jelenleg a SZÉPVÖLGYI Á. (2007) doktori disszertációjában felvázolt második hullám elején tart. A második hullámban (amely a szerző szerint is domináns manapság), mivel egyre szélesebb társadalmi körben terjed el az információs kommunikációs technológia, ezért változásokat generál ez a folyamat és előtérbe kerülnek a társadalmi és a területi egyenlőtlenségek. A fejlődésben a mennyiségi elemek mellett (pl. infrastrukturális ellátottság szerepe) már a minőségi kritériumok is szerepet kapnak (pl. készségek, képességek), de még nem dominánsak.

Az IKT-t alkalmazók terjedését legjobban az innovációk terjedését jellemző Rogers-féle „S” görbével lehet leírni, amelyet három szakasz jellemez: kezdetben lassú ütemben növekedik a felhasználók száma, majd a következő szakaszban lényeges fellendülés következik, amit egy telítettségi pont elérése után újra lassulás követ. Magyarország a nekirugaszkodás szakaszában helyezkedik el, mivel a technológiai fejlődés jelentős, de a társadalmi adaptáció és elfogadás szintje még nem túl magas (DESSEWFFY T. – GALÁCS A. – GAYER Z. 2003), amit jól mutatnak a szövegelemzés eredményei is.

Összefoglalás

A tanulmányban az információs társadalmi és területfejlesztési dokumentumokat vizsgáltam meg, és azokra a kérdésekre kerestem a választ, hogy a regionális operatív programok átvették-e az információs társadalmi stratégiák fejlesztési célkitűzéseit. Ennek vizsgálatára tartalomelemzést készítettem; 2008-ban alkották meg az Informatikai Átfogó Stratégiát, amely öt átfogó programból épül fel, ezek elemei a 2007–2013-as programozási időszakba még nem épültek be teljesen, de egyes régiók (Közép-magyarországi, Nyugat-dunántúli) operatív programjaiban már megjelennek. A dokumentumok elemzése során azt tapasztaltam, hogy azok a régiók, amelyek a legfejlettebbek az IKT terén, azok fordítanak a legnagyobb figyelmet az információs társadalmi fejlesztésekre. Ezzel szemben a sereghajtó régiók (pl. Észak-Alföld, Észak-Magyarország) operatív programjaiban alig jelennek meg az ez irányú célkitűzések, így azt a megállapítást tettem, hogy a fejlesztések nem illeszkednek teljes mértékben a fejlettségi képhez, valamint épp ezeknek a régióknak kellene különösen nagy hangsúlyt fordítaniuk az információs társadalom kiépítésére, hiszen ezzel esélyt teremtenek maguknak a kitörésre.

A területi különbségek alakulásában az információs társadalom fejlesztésére vonatkozó dokumentumoknak, stratégiáknak, nincs jelentős szerepe, mivel a stratégiaalkotás hazánkban nem megelőző, hanem követő jelleggel működik, valamint a nemzetközi trendekhez alkalmazkodva, a nemzetközi programok célkitűzéseit adaptálja.

A gazdasági fejlettség és az IKT-szektor között erős a kapcsolat. Annak révén, hogy szorosan kötődik az információs társadalom a gazdasági elemekhez, a már meglevő területi egyenlőtlenségek tovább mélyülnek. Különösen kiemelkednek a magas társadalmi-gazdasági fejlettségű nagyvárosok, amelyek élen járnak az IKT alkalmazásában. E tendenciák miatt a területfejlesztésnek nagyobb figyelmet kellene szentelnie az információs társadalmi fejlesztésekre a hátrányos helyzetű térségekben, így a helyi társadalomnak megnőne az

esélye a digitális szakadék leküzdésére, következképp a társadalmi és a területi egyenlőtlenségek csökkentésére.

ZSOM BRIGITTA

ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest

zsom.brigi@gmail.com

IRODALOM

- A magyar információs társadalom fejlődésének tanulságai, a közeljövő kihívásai. 2009: Információs Társadalom- és Trendkutatásért Alapítvány. Budapest. 62. p. Forrás: http://www.itkalapitvany.hu/menet_docs/07_01_mo_infarts_fejlodesenek_tanulsagai.pdf, utolsó elérés: 2012. 02. 15.
- ANTAL L. 1976: A tartalomelemzés alapjai. – Magvető Kiadó, Budapest. 152 p.
- BAJMÓCY P. – BOROS L. – PÁL V. 2006: Egy képzeletbeli tér geográfiája: helyek, terek, szimbólumok a „Harry Potter Univerzumban”. – In: III. Magyar Földrajzi Konferencia, CD-kiadvány. 14 p.
- BERKI M. 2011: Az 1971-es OTK „utóélete”: Egy diskurzuselemzés tapasztalatai. – In: CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. (szerk.): Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre. Savaria University Press, Szombathely. pp. 51–60.
- BOROS L. 2010: Posztstrukturalista elméletek: kihívások és lehetőségek a településföldrajz számára. – In: CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. (szerk.): A településföldrajz aktuális kérdései. – VI. Településföldrajzi Konferencia. Savaria University Press, Szombathely. pp. 392–405.
- CZIRFUSZ M. 2010: A földrajztudományi mező működése a hatvanas évek két kandidátusi védése alapján. – In: BAJMÓCY P. – JÓZSA K. (szerk.): Geográfus Doktoranduszok X. Országos Konferenciája. SZTE TTKIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. pp. 1–13.
- CSATÁRI B. – KANALAS I. 2002: Az információs társadalom néhány területi-települési aspektusa hazánkban. – Világosság, 8–9. pp. 27–31.
- DESSEWFFY T. – GALÁCS A. – GAYER Z. 2003: Az internet és más info-kommunikációs eszközök terjedése Magyarországon. – In: Z. KARVALICS L. – DESSEWFFY T. (szerk.): Internet.hu. Aula Kiadó, Budapest. pp. 117–137.
- EARL, B. 2003: A társadalomkutatás gyakorlata. – Balassi Kiadó, Budapest. 564 p.
- IÁ, 2008: Informatikai Átfogó Stratégia. – Nemzeti Fejlesztési Minisztérium Infokommunikációért Felelős Államtitkársága, Budapest. 59 p. Forrás: <http://ekk.gov.hu/hu/ekk/strategia>, utolsó elérés: 2012. 02. 15.
- IZSÁK É. – BAJI P. – VAJAS Á. 2011: Az 1971-es OTK néhány tanulsága: Kell-e performatív fordulat a településfejlesztésben? – In: CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. (szerk.): Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre. – Savaria University Press, Szombathely. pp. 71–82.
- JAKOBI Á. – LENDVAI T. 2009: Az információs társadalom regionális fejlesztése – tervek és tapasztalatok. – Comitatus – Önkormányzati Szemle, 9. pp. 16–21.
- JAKOBI Á. 2007: Az információs társadalom térbelisége. – Regionális Tudományi Tanulmányok, 13. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest. 166 p.
- JANIS I. L. 1965: The problem of validating content analysis. – In: LASSWELL, H. D. et al., (Eds.) Language of politics. MIT Press, Cambridge. pp. 52–82.
- JANKÓ F. – MÓRICZ N. – PAPPNÉ VANCÓS J. 2010: Klímaváltozás: Tudományos viták és a társadalomföldrajz feladatai (1. rész). – Földrajzi Közlemények, 134. 4. pp. 405–418.
- JANKÓ F. – MÓRICZ N. – PAPPNÉ VANCÓS J. 2011: Klímaváltozás: Diskurzusok a katasztrófától a kételkedésig (2. rész). – Földrajzi Közlemények, 135. 1. pp. 3–16.
- JUHÁSZ L. 2007: Az Európai Unió információs stratégiája. – In: PINTÉR R. (szerk.): Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Új – Mandátum Könyvkiadó, Budapest. pp. 130–144.
- KÉRDŐ A. 2008: A tartalomelemzés elmélete és gyakorlati alkalmazása. – Diplomadolgozat. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest. 58 p.
- KLAUS, K. 1995: A tartalomelemzés módszertanának alapjai. – Balassi Kiadó, Budapest. 208 p.
- KOZMA G. 2004: A magyarországi önkormányzatoknak a gazdasági élet szereplői körében felhasznált kommunikációs kiadványai. – Tér és Társadalom, 18. 4. pp. 69–94.
- KOZMA G. 2005: Szlogenek és jelképek a hazai idegenforgalmi marketingben. – Comitatus – Önkormányzati Szemle, 11–12. pp. 147–154.
- KUN A. – BOROS L. – PÁL V. 2009: A tartalomelemzés lehetőségei a településföldrajzban – Esztergom és Tatabánya vetélkedése a sajtó tükrében. – In: CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. (szerk.): A közép- és nagyvárosok településföldrajza. – V. Településföldrajzi Konferencia. Savaria University Press, Szombathely. pp. 308–322.

- Measuring the Information Society, 2010, ITU, Genf.
- MÉSZÁROS R. 2003: Kibertér. A földrajzi tudás új dimenziói. – Hispánia Kiadó, Szeged. 144 p.
- MITs, 2003: Magyar Információs Társadalom Stratégia. – Informatikai és Hírközlési Minisztérium, Budapest. 139 p. Forrás: <http://www.vkj.hu/mits/mits.html>, utolsó elérés: 2012. 02. 15.
- MOLNÁR SZ. 2005: A társadalmi tőke növelésének lehetőségei az információs társadalomban. Hidak és szakadékok. – BME-UNESCO ITTK, Budapest. 28 p.
- NAGY G. – KANALAS I. 2003: Régiók az információs társadalomban. – MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét. 167 p.
- NYÍRI L. 2001: A tudás szerepe az új társadalomban. – In: FÖLDES GY. – INOTAI A. (szerk.): A globalizáció kihívásai és Magyarország. – Napvilág Kiadó, Budapest. pp. 159–92.
- PINTÉR R. 2007: Úton az információs társadalom megismerése felé. – In: PINTÉR R. (szerk.): Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Új – Mandátum Könyvkiadó, Budapest. pp. 11–29.
- SZÉPVÖLGYI Á. 2007: Az információs társadalom térszerkezet alakító hatásai. – Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem Természettudományi Kar, Debrecen. 146 p.
- U-SZEGED, 2004: Magyar Információs Társadalom Stratégia. – Forrás: http://www.bibl.u-szeged.hu/inf/szakdoli/2004/seredine/hm/magyar_informacios_tarsadalom_strategia.htm, utolsó elérés: 2012. 02. 15.
- VARRÓ K. 2004: A régió mint diszkurzív termék. – Tér és Társadalom, 18. 1. pp. 73–91.
- Z. KARVALICS L. 2003: Információ, társadalom, történelem. – Typotex Kiadó, Budapest. 263 p.